

LÉNÁR ANDOR

A kamarai érdekérvényesítés lehetőségei történelmi perspektívában*

A civil önszerveződések átfogó, történelmi vizsgálata egészen a közelmúltig nem állt a hazai tudományos érdeklődés középpontjában. A kutatás eme mulasztását igyekezett pótolni az ELTE BTK Történelemtudományok Doktori Iskola keretében Gergely Jenő vezetésével 2003 óta működő Tudományos Iskola, amely az OTKA támogatásával első lépésben a 19–20. századi autonómiák bemutatásához alapvetően szükséges források feltárására, összegyűjtésére, elemzésére és publikálására vállalkozott. A kutatómunka eredményeként született meg a hiánypótló *Autonómiák Magyarországon 1848–2000* című háromkötetes forrásgyűjtemény,¹ amelynek első kötete bevezető tanulmányok formájában a 19. századi gyökerektől a polgári koron és a szocialista időszakon át egészen a közelmúltig mutatja be a különböző hazai autonómiák fejlődéstörténetét. A kutatás tapasztalatai azt mutatták, hogy az állam által törvényileg létrehozott és köztisztületi jelleggel felruházott kamarák története a legkevésbé feldolgozott, és behatóbb elemzésük, valamint az uniós országok hasonló önszerveződéseivel való összevetésük figyelemre méltó eredményeket hozhat, melyek nem csak a szűkebb értelemben vett történészszakma érdeklődésére tarthatnak igényt. Az OTKA által támogatott újabb kutatómunka eredményeit foglalja össze Strausz Péter és Zachar Péter Krisztián *Gazdasági és szakmai kamarák Magyarországon és az Európai Unióban* című munkája. A történész szerzők indulásától kezdve tagjai a Tudományos Iskolának, és egyik fő kutatási területüket a hazai, valamint a külföldi kamarai autonómiák vizsgálata képezi.

* STRAUZ Péter–ZACHAR Péter Krisztián: *Gazdasági és szakmai kamarák Magyarországon és az Európai Unióban*. L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2008. 323 p.

¹ GERGELY Jenő (szerk.): *Autonómiák Magyarországon 1848–2000*. I–III. k. L'Harmattan Kiadó. Budapest, 2005. 2391 p.

Az igényesen kivitelezett, részletes bibliográfiát, valamint angol és német nyelvű rezümét tartalmazó monográfia öt év kutatómunkájának gyümölcse, és hiánypótló műnek tekinthető. Egyes magyarországi kamarák történetéről, illetve ezek bizonyos szakaszairól születtek ugyan jelentős munkák – például Szávay Gyula *A magyar kamarai intézmény és a budapesti kamara története 1850–1925* (Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara, Budapest, 1927), Tölgyessy Péter *Gazdasági érdekképviselések Magyarországon* (MSZMP KB TTI, Budapest, 1988) című művei –, de a gazdasági és szakmai érdekképviseltek történetének, mindenkor érdekérvényesítő képességének átfogó elemzésére és nemzetközi összehasonlítására eddig sem a hazai, sem pedig a nemzetközi tudomány nem vállalkozott. A hazai kutatás a legtöbb esetben egyes érdekképviseltek egy adott történelmi időszakban betöltött szerepének bemutatására törekedett – például: Ágoston László valamint Kohut Tibor *Fejezetek a Magyar Gazdasági Kamara történetéből* (MTI, Budapest, 1989), Bognár Nándor *Fejezetek a Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara életéből* (Kamarapressz Kht., Budapest, 1997–1998) című munkája –, míg a külföldi kamarai autonómiák vizsgálata és ezek összehasonlító elemzése szinte teljes egészében elkerülte a kutatók figyelmét.

A szerzők munkájuk során a magyarországi levéltári források, valamint a téma kis számú hazai feldolgozásai mellett a bécsi, hallei és londoni könyvtárakban, kamarai intézményekben, levéltárakban felkutatott forrásokra és szakirodalomra támaszkodtak. Kutatásaikhoz felhasználták a magyar, német, osztrák kamarai vezetőkkel és szakemberekkel készített interjúkat is. A kötet három tematikus fejezetben mutatja be a magyar, a külföldi és az uniós szintű érdekképviseltek történetét és működését, elemezve érdekérvényesítő képességük lehetőségeit. A fogalomtisztázó és az elemzés főbb szempontjait bemutató bevezetést a magyar és az osztrák kamarai struktúra részletes, alaposan kidolgozott több szempontú tárgyalása követi. A harmadik rész az európai unió egyes országainak – Németország, Franciaország, Olaszország, Nagy-Britannia, Belgium, Hollandia, Finnország, Lengyelország – kamarai rendszeréről, valamint az európai szintű érdek-képviseltek csúcsszervezetekről és szociális párbeszédéről ad áttekintést. A fejezet kidolgozottsága – vélhetően terjedelmi korlátoknál fogva – elmarad az előző részekétől, a nemzeti érdekképviseltek bemutatása nem azonos színvonalú, és a könyv vége felé haladva egyre kevésbé ad átfogó képet. Néhány ország esetében kifejezetten általános megállapításokra szorítkozik. Pedig igen csak érdekesnek bizonyult volna a szociális piacgazdaság egyik mintaországának tekintett svéd, valamint a neokorporatizmus struktúráit tartalom-

mal is megtöltő, a kelet-európai térségben páratlan sikereket felmutató szlovén érdek-képviselési rendszer bemutatása.

A szerzőpáros érdeklődése elsősorban a kamarai autonómiák jellegének és mértékének elemzésére irányul, amelynek háttérében azon meggyőződésük áll, hogy a „demokrácia nem merül ki a formális szervezeti struktúrák megvalósításában, hanem feltételezi az érintett állampolgárok valós és aktív részvételét és döntéshozatali lehetőségét”. (18.) Véleményük szerint a „törvényes érdekképviselés lehetősége – és ezzel bizonyos mértékben a neokorporatista törekvések megjelenése a politikai életben” (18.) – nem ellentétes a demokráciával, hanem megfelel az Európai Unió által is deklarált szubszidiaritás elvének. Lorenz von Stein önkormányzati eszméjének megfelelően az autonómia szabályozásában nem az állam hatalmának kiterjesztését, hanem éppen annak visszaszorítását látják.

A kutatás elméleti alapjának lefektetése mellett a bevezető fejezet világosan tisztázza a monográfia legfontosabb alapfogalmait – többek között az autonómia, a kamara, az érdekvédelem és az érdekképviselés fogalmát –, majd a különböző érdek-képviselési modellek bemutatását követően áttekintést ad a gazdasági-szakmai önkormányzatok kialakulásának gyökereiről. A szerzők a gazdasági-szakmai önkormányzatok két típusát különböztetik meg. Az angolszász típusú kamarák létrejötténél nem bábáskodik az állam, ezáltal teljes mértékben „alulról építkező” civil önszerveződéseknek tekinthetők. Ennek következtében nem köztestületként, hanem egyesületként működnek, és tagságuk önkéntes alapon verbuválódik. A kontinentális érdek, képviselési modell szerint szerveződő kamarákat az állam hozza létre, jogkörüket, feladataikat a törvényhozás szabályozza, kötelező tagság alapján szerveződnek, félúton helyezkednek el a civil önszerveződések és az állami intézmények között. Autonómiájuk e tényezők miatt jóval behatároltabb, mint az angolszász kamaráké, nem saját jogon keletkezik, hanem azáltal, hogy az állam átad *„saját szuverenitásából (és feladataiból) bizonyos elemeket számukra”*. (16.) Legfontosabb feladatuk a tagság érdekében végzett tevékenység. A kamarák, szemben az egyesületi jog alapján szerveződő gazdasági-szakmai egyesületekkel, törvényes érdekképviselések, vagyis a törvényi szabályozás határozza meg felépítésüket, feladataikat és lehetőségeiket. Számos országban ennek értelmében köztestületi jelleggel rendelkeznek, és az állam által rájuk ruházott feladatokat is ellátnak. Az általuk képviseltek szerint a kamaráknak két csoportját, a gazdasági és a szakmai kamarákat lehet megkülönböztetni. A gazdasági kamarákhoz tartoznak a kereskedelmi és ipar-, a kézműves-, a munkavállalói és a mezőgazdasági kamarák. A szakmai kamarák a szellemi foglalkozást

űzőket – a modernebb szakmák mellett hagyományosan a mérnököket, ügyvédeket, orvosokat és a közjegyzőket – tömörítik.

A bevezetést követő két fejezet a magyar, majd az osztrák kamarai rendszer kialakulását és fejlődését tárgyalja a 19. századi kezdetektől egészen a közelmúltig. A szerzők történelmi perspektívában elemzik a gazdasági és szakmai érdekképviseltek működésének törvényi hátterét, szervezeti felépítését, feladatkörét, anyagi bázisát, érdekérvényesítésének lehetőségeit és ezek módosulását. A törvényi szabályozás változásának árnyalt, professzionális bemutatása, amely a monográfia egészére jellemző, kétség kívül a szerzők egyik legnagyobb erényének tekinthető. Az elemzés során mindkét állam esetében kiemelten foglalkoznak a kamarai autonómia mértékével, és a következő kérdésekre keresik a választ: Az adott korszakban milyen lehetőségei, korlátai voltak a szervezetek önkormányzatiságának? Milyen tényezők befolyásolták a kamarai autonómiát? Hogyan viszonyultak a gazdasági és szakmai érdekképviseltek a mindenkori hatalomhoz? Milyen viszonyrendszer jött létre egyes kamarákon belül az országos és regionális szervezetek között?

A magyar érdek-képviselési rendszer tárgyalásakor jelentős terjedelmet szentelnek a kamarai szervezetek – ezen belül különösen a gazdasági érdekképviseltek – rendszerváltást követő reorganizációjának és fejlődésének. Az államszocialista időszakban szinte teljes mértékben felszámolt gazdasági és szakmai önkormányzatok a rendszerváltást követően egyesületi alapon szerveződtek újjá, az 1993. évi XCII. törvény értelmében köztestületekké alakultak, majd a kötelező tagság megszüntetésével a kilencvenes évek végétől sor került e jellegük felszámolására és fokozatos térvesztésükre. A szerzők a gazdasági érdekképviseltek kapcsán rámutatnak arra, hogy bár hazánkban is létrejöttek a Nyugat-Európa egyes országában sikeres neokorporatista háromoldalú érdekegyeztető fórumok, a kormányzat és a gazdasági kamarák között hiányzik a rendszeres konzultációs kapcsolat, amelynek keretében a kabinetet gazdaságpolitikai döntései előtt szembesíthetnék a vállalkozói véleményekkel. Az állam domináns szerepet játszik a háromoldalú egyeztető fórumokon. Ugyanakkor az uniós csatlakozás és a kiszélesedő nemzetközi kapcsolatok új perspektívát teremtettek a hazai érdekképviseltek számára.

A kötelező tagságon alapuló osztrák modell bemutatásával, melynek „sikerült a pluralista demokrácia működését összeegyeztetni[e] a neokorporatista érdekképviseléssel” (157.), a szerzők tükröt kívánnak tartani a magyar kamarai struktúra elé. Az osztrák minta alapján arra igyekeznek rámutatni, hogy Ausztria szociális piacgazdaságának sikereiben meghatározó jelentőségűek a szociális partnerség egyik oszlopaként funk-

cionáló, a gazdasági és szociálpolitikai intézkedéseket befolyásolni tudó érdekképviseltek. A rendszer hatékony működésében kiemelt jelentőséget tulajdonítanak a kötelező kamarai tagságnak, amelyet a kilencvenes évek első felében komoly támadások értek. Éppen ezért jelentős terjedelemben elemzik a kérdéssel kapcsolatos szakmai és közvitát, amely végül a kötelező tagság fenntartásához vezetett.

A szerzőpáros a kötet végén kifejezetten figyelemre és továbbgondolásra méltó gondolatokban összegzi kutatásának tanulságait. Véleményük szerint „szükséges újragondolnunk hazánk, valamint a tágabb inerciarendszerünknek számító Európai Unió társadalmi-politikai-közéleti struktúráját és meg kell találni azokat a módszereket és fórumokat, amelyek révén csökkenteni lehet az állampolgárok, valamint a politikai-szociális döntéshozatal (illetve annak szervezetei) közötti távolságot”. (280.) Ehhez azonban szükséges a politikai szféra belátása és önkorlátozása és esetleg jól működő érdekkiegyenlítő modellek adaptálása. A lehetséges modellt a neokorporatista tripartizmus legfejlettebb formájának tekintett osztrák szociális partnerségben látják.

A kidolgozottságban helyenként megmutatkozó egyenetlenségek ellenére alapos, ám nem könnyed olvasmány sokoldalúan, történeti fejlődésében elemzi a magyar és az osztrák kamarai érdekképviselőket. Eredményesen mutat rá az autonómiájukban rejlő lehetőségekre, lehetővé teszi a két eltérő érdek-képviselési rendszer összevetését, továbbgondolásra érdemes felvetéseket fogalmaz meg, bocsát vitára. Betekintést enged az Európai Unió és számos uniós tagállam érdek-képviselési struktúrájába. Joggal számíthat nemcsak a történészek, hanem a saját múltjuk, szerepük sajátos nézőpontból történő megközelítése iránt érdeklődő kamarák, kamarai vezetők és a hazánkban igen aktuális téma iránt érdeklődők figyelmére.